

KAMILA POTOCKA-PIROSZ
Instytut Polonistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski, Warszawa
e-mail: k.potocka@uw.edu.pl
ORCID 0000-0003-1939-8066

O *DIAGNOZIE*.
ANALIZA SKŁADNIOWO-SEMANTYCZNA

ON *DIAGNOSIS*. SEMANTIC-SYNTACTIC ANALYSIS

ABSTRACT: The aim of the analysis is to present a valence characteristics of the noun *diagnoza* (*diagnosis*). I start with reviewing several dictionary definitions, in order to find out how many meanings of *diagnoza* should be recognized. In what follows, I describe the deep structure of *diagnoza*, based on the analysis of the examples from the selected dictionaries and *The Polish Valency Dictionary* (*Walenty*). The next step is to characterize morphological and semantic criteria for the positions opened by this noun. And finally, I discuss some problems with interpreting surface realizations of this noun. The analysis is based on the evidence from The National Corpus of Polish.

KEYWORDS: noun, valency, semantics

SŁOWA KLUCZOWE: rzeczownik, walencja, semantyka

Wstęp

Wybór leksemu *diagnoza* do analizy składniowo-semantycznej był podyktowany faktem, że jest on różnie definiowany w słownikach i różnie jest stosowany przez użytkowników języka. Zainteresowało mnie, ile znaczeń leksemu *diagnoza* powinno się wyróżniać ze względu na właściwości składniowe i semantyczne tego wyrażenia.

Opierając się na podanych przez Danutę Buttlerową (1976, s. 20) trzech poziomach badania walencji¹, spróbuję wskazać liczbę obligatoryjnych pozycji, które pojawiają się przy omawianym rzeczowniku oraz morfologiczne wymogi i semantyczne ograniczenia nakładane na te pozycje. Do analizy wykorzystałam głównie przykłady z NKJP², ze słowników języka polskiego i elektronicznego słownika walencyjnego *Walenty*³. W niektórych miejscach proponuję własne przykłady i przykłady z internetu.

Słownikowy rekonesans

Diagnoza pochodzi z języka greckiego i oznacza rozpoznanie⁴ (*diágnōsis*). W języku francuskim był to termin medyczny (*diagnose*) i w takiej funkcji został zapożyczony do polszczyzny (*Etymologiczny słownik języka polskiego*, 2000, s. 271). Pierwszym polskim słownikiem, w którym odnotowano definicję rzeczownika *diagnoza*, był *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego (SJPDor). Poniżej przedstawiam definicje i przykłady użycia tego leksemu z SJPDor oraz trzech słowników z XXI w. – *Innego słownika języka polskiego* (ISJP), *Uniwersalnego słownika języka polskiego* (USJP), *Wielkiego słownika języka polskiego* (WSJP).

SJPDor wyodrębniła dwa znaczenia rzeczownika *diagnoza*:

1a/ Rozpoznanie choroby.

W czasie swojego długiego pobytu w szpitalu otrząsał się z terminologią medyczną i z niezachwianą pewnością sam stawiał **diagnozy**.

1b/ *przen.*

Savany wysłany po zjeździe w Tylży do Petersburga dla zbadania tamtejszego terenu, przesłał Napoleonowi raporta [raporty], zawierające ciekawą **diagnozę** położenia stolicy Rosji.

2/ *bot., zool.* Naukowy opis cech charakteryzujących jednostki systematyczne roślin i zwierząt.

Systematyk w swojej pracy opiera się na **diagnozach** gatunków i na tej podstawie buduje system stwarzając jednostki coraz to wyższego rzędu (rodzaje, rodziny, rzędy itd.).

ISJP również przytacza dwie definicje:

¹ Wg Danuty Buttler (1976) są to poziomy: 1) strukturalny – tu badana jest liczba pozycji i ich obligatoryjność 2) kategoryjny – tu sprawdzana jest zawartość morfologiczna pozycji; 3) selekcyjno-semantyczny – tu brane są pod uwagę klasy znaczeniowe wyrazów w danych pozycjach.

² Na podstawie materiału z NKJP, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 13.07.2020 r.].

³ Słownik walencyjny *Walenty*, <http://walenty.ipipan.waw.pl/> [dostęp: 20.07.2020].

⁴ *Słownik wyrazów bliskoznacznych* (Ludwiczak, Piskadłowa, Tarka-Huczek, 1998, s. 341) podaje *rozpoznanie* (obok *kwalifikacji* i *oceny stanu*) jako wyraz bliskoznaczny leksemu *diagnoza*.

1/ Diagnoza to rozpoznanie rodzaju choroby.

Komputer ułatwia lekarzowi postawienie bezbłędnej **diagnozy**.

2/ Diagnozą możemy nazwać czyjąś opinię na jakiś temat lub ocenę czegoś.

Diagnoza ekologów dotycząca przyszłości Ziemi może przerazić każdego jej mieszkańca.

Także w USJP wyróżniono dwa znaczenia *diagnozy*, dodatkowo przy znaczeniu medycznym osobno wskazano terminy związane z dziedziną psychologii i socjologii:

1/ med. Rozpoznanie choroby na podstawie jej objawów, badania chorego, wywiadu lekarskiego i badań laboratoryjnych.

◇ *psych.* Rozpoznanie za pomocą technik i metod psychologicznych cech osobowości, właściwości psychicznych, odchyżeń od normy w zakresie intelektualnym i emocjonalnym.

◇ *społ.* Określenie cech współcześnie zachodzących zjawisk społecznych na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych i ich analizy przygotowana na potrzeby praktyki społecznej i politycznej.

2/ książk. przen. Ocena wydana na podstawie analizy.

Przemówienie zawierało bardzo celną **diagnozę** sytuacji społecznej i gospodarczej.

WSJP⁵ zaś podaje trzy znaczenia tego leksemu związane z różnymi dziedzinami. W każdym znaczeniu dodatkowo wyszczególniono dwa podtypy – a) czynność i b) rezultat czynności:

1a/ Stwierdzanie na podstawie badania, na jaką chorobę cierpi człowiek lub zwierzę.

Jest jeszcze potrzeba powstania w powiecie ośrodka wczesnej interwencji, który prowadzi **diagnozę** i rehabilitację niepełnosprawnych umysłowo dzieci [...].

1b/ Opinia o tym, na jaką chorobę cierpi człowiek lub zwierzę, sformułowana na podstawie badań.

Wiesz, że w Krzemowej Dolinie w Kalifornii zanotowano ostatnio znaczny wzrost liczby **diagnoz** syndromu Aspergera oraz autyzmu wśród dzieci?

2a/ Stwierdzanie na podstawie badania, jaki jest stan kogoś lub czegoś.

Zaczęliśmy od **diagnozy** sytuacji szpitala, która nie wypadła najlepiej.

⁵ Dostęp online <https://wsjp.pl/> [13.07.2020].

2b/ Opinia na temat tego, jaki jest stan kogoś lub czegoś, sformułowana na podstawie badań.

Dziś usłyszałem **diagnozę**, że mam pęknięty kolektor wydechowy. Byłem u kilku mechaników i każdy ma swoją opinię, co z tym fantem zrobić.

3a/ biol. Rozpoznawanie gatunków roślin lub zwierząt.

Przy **diagnozie taksonu** podaje się kształt okrywy i jej zakończeń, długość i szerokość okrywy, liczbę prążków, punktów lub areol w jednostce długości tzn. w 10 (m., kształt szczeliny i jej zakończeń, kształt pola podłużnego i środkowego (jest to przestrzeń na okrywie, którą tworzą zakończenia prążków).

3b/ biol. Opis cech charakteryzujących dany rodzaj lub gatunek rośliny lub zwierzęcia.

Diagnoza gatunku *G. musceli* jest następująca: kręgosłup złożony z 45–51 kręgów, płetwa grzbietowa zaczyna się w środku ciała, płetwa odbytowa zaczyna się o 4–8 kręgów za ostatnim promieniem płetwy grzbietowej, płetwy brzuszne położone są pod początkiem płetwy grzbietowej.

Do przedstawionych znaczeń jeszcze powrócę dalej. Tymczasem osobnego skomentowania wymaga propozycja dziewiętnastu⁶ schematów *diagnozy* ze słownika walencji Walenty. Omówię je na podstawie podawanych w tym słowniku przykładów, podejmując jednocześnie próbę uporządkowania schematów z nich wynikających⁷.

a. Przykłady (1)–(5) zawierające wyrażenia *na temat / w kwestii / w sprawie / w dziedzinie / w zakresie* realizują schemat: (CZYJAŚ) *diagnoza (dotycząca) CZEGOŚ*⁸:

- (1) Muszę przyznać, że pan prezes Jagiełło w wielu punktach swojej **diagnozy na temat** sytuacji w Mechanicznych ma rację.
- (2) Ja, Brave, Agar i kilka innych osób jak czytam podało tą samą **diagnozę w kwestii** merytoryki i sposobu prowadzenia przez ciebie dyskusji

⁶ Przykładów jest więcej niż schematów wyszczególnionych w *Walenty*, ponieważ autorzy słownika łączą niektóre przykłady w warianty jednego schematu, np.: *diagnoza z czegoś, diagnoza tego + zdanie, diagnoza tego, że*.

⁷ Większość przykładów w słowniku *Walenty* pochodzi z NKJP, sporadycznie są uzupełniane przykładami z Internetu lub własnymi przykładami autorów słownika. Przykłady uporządkowałam według podobieństwa schematów. W przykładach zostały wyróżnione realizacje schematów leksemu *diagnoza*.

⁸ W słowniku *Walenty* nie odnotowano tego użycia, spotykanego dość często, por.: *Sens opóźnień polega na tym, że między diagnozą dotyczącą stanu gospodarki a przygotowaniem określonych środków polityki ekonomicznej upływa tak wiele czasu, że w momencie, w którym środki (narzędzia) te są gotowe, układ gospodarki na tyle się zmienił, iż narzędzia te są już nieskuteczne.* (NKJP, Stanisław Owsiak, *Finanse publiczne*, 1998).

- (3) Czekam teraz na **diagnozę w sprawie** nerki.
- (4) Wydaje Ci się... **diagnoza w dziedzinie** paranoi jest bardzo łatwa – polega na konfrontacji z rzeczywistością.
- (5) Omawiane wyniki badań dotyczące takich zagadnień, jak prognozy zatrudnienia, listy poszukiwanych zawodów, analiza potencjału rynku pozwoli postawić **diagnozę w zakresie** oferty edukacyjnej oraz mobilności Wielkopolan.

b. Przykład (6) zawierający wyrażenie z *zakresu* oraz przykłady (7)–(10) realizujące odpowiednio schematy: *diagnoza W CZYMŚ*, *diagnoza O CZYMŚ*, *diagnoza O TYM* + *że_* / pytanie zależne – należałoby uznać za niepoprawne. W słowniku walencyjnym Walenty taka realizacja jest również oznaczona jako wątpliwa⁹.

- (6) Oprócz **diagnozy z zakresu** swojej specjalizacji oceniają, czy ich pacjenci mogą uczestniczyć w zajęciach z hipoterapii, które w tym dniu również nieodpłatnie będą prowadzone w Klubie Jeździecki „Bór” w Toporzysku.
- (7) Sumka ta, niby niewielka, pozwoliłaby przecież na przeprowadzenie przeszło 70 koronarografii, które stanowią obecnie najskuteczniejszą metodę umożliwiającą postawienie właściwej **diagnozy w** chorobie wieńcowej.
- (8) Lekarska **diagnoza o** głębokiej depresji i konieczności kuracji nikogo nie zdziwiła.
- (9) **Diagnoza o tym, że** jesteśmy skazani do końca życia na nieuleczalną chorobę, jest ogromnym ciosem dla chorych.
- (10) **Diagnoza o złamaniu i o tym, ile** potrwa powrót do zdrowia piłkarza, została podana do wiadomości publicznej dopiero tydzień po meczu.

c. Przykłady (11)–(17) realizujące schematy: *diagnoza CO DO CZEGOŚ*, *diagnoza CO DO TEGO* + *że_* / pytanie zależne, *diagnoza (TEGO)* + *że_* / pytanie zależne / cytat – można uznać za realizację jednego schematu: (CZYJAŚ) *diagnoza (CZEGOŚ)* (*że_* / pytanie zależne / cytat):

- (11) Nie jest możliwe po samym opisie wystawić trafną **diagnozę co do** tej kontuzji i **co do tego, czy** to rzeczywiście jest pęknięcie kości, czy nie.
- (12) **Diagnoza co do tego, że** mam prawie całkowity ubytek słuchu, została postawiona w trakcie trwania ubezpieczenia, to że może to być usunięte jedynie operacyjnie – również.
- (13) W środę będzie dalsza **diagnoza, ile** zaworów poszło i czy również tłoki są do wymiany.
- (14) Czy rzecznik ma pełną świadomość i pełną **diagnozę tego, ile** dzieci żyje w skrajnym ubóstwie?

⁹ Być może zdania (6)–(7) to przykłady użycia z socjolektu medyków.

- (15) I tylko tam, gdzie jest mowa o rolnictwie, na stronie 52, znajdujemy sformułowanie, które jest **diagnozą tego, że** przepaść cywilizacyjna między miastami i terenami wiejskimi pogłębia się.
- (16) Tu jednak wraca moja **diagnoza, że** problemem światowej gospodarki jest dziś nie inflacja, ale deflacja.
- (17) Wszystko zmieniła wizyta u lekarza i **diagnoza:** mięśniaki na macicy.

d. Przykłady (18)–(20) zawierają informację wskazującą na podstawę *diagnozy* – użyte jest wprost wyrażenie *na podstawie* (CZEGOŚ) lub schemat: *diagnoza Z CZEGOŚ*¹⁰:

- (18) Pierwsza **diagnoza na podstawie** objawów mogła zwalić z nóg, brzmiała jak wyrok śmierci – guz mózgu.
- (19) Pacjent nie dał wiary **diagnozie na podstawie** samych badań tętna, **że** ma raka.
- (20) **Diagnozą z** tęczówki oczu zajmuje się irydologia.

e. W przykładzie (21) wyrażenie *za pomocą* (czegoś) wskazuje, że do *diagnozy* wykorzystano narzędzie:

- (21) W efekcie też **diagnoza za pomocą** różnych narzędzi nie mogła wykazywać zgodności.

f. W zdaniach (22)–(24) wyrażenie *ze strony* wskazuje na agensa (autora) *diagnozy*. Poprawność tych zdań budzi jednak moje zastrzeżenia. W tych przykładach pojawia się również pozycja dla obiektu *diagnozy* realizowana według schematów opisanych w punkcie b. i c. Schematy z tych zdań można zatem byłoby sprowadzić do jednego ogólnego schematu CZYJAŚ *diagnoza CZEGOŚ* (że_ / pytanie zależne / cytat):

- (22) Na początku wymagana jest **diagnoza ze strony** specjalisty, potem rodzice edukują się w temacie zespołu ADHD.
- (23) Powaliła mnie **diagnoza ze strony** specjalisty **co do** stanu mojego zdrowia i **tęgo, jak** od dzisiaj wyglądać będzie moje życie.
- (24) Powaliła mnie **diagnoza ze strony** specjalisty **co do** stanu mojego zdrowia i **tęgo, że** od teraz muszę się bardzo oszczędzać i zrezygnować z wyczynowego uprawiania sportu.

g. Przykłady (25)–(26) realizując schemat (CZYJAŚ) *diagnoza DLA KOGOŚ* (że_ / pytanie zależne / cytat), być może wskazują na pozycję odbiorcy *diagnozy*¹¹.

¹⁰ Konstrukcja *diagnoza Z CZEGOŚ* pojawia się w określonych tekstach dotyczących *diagnoz* paramedycznych. Moim zdaniem stanowi skrót wyrażenia *diagnoza na podstawie czegoś*.

¹¹ Być może w przykładzie (25) przyimek *dla* związany jest z czasownikiem organizować, a w przykładzie (26), dokonano pewnego skrótu: *Moja diagnoza dla księdza brzmi (...)* → *Mam dla księdza diagnozę, która brzmi (...)*.

(25) Akcją bezpłatnych **diagnoz** logopedycznych **dla** 6- i 7-latków organizuje Szkoła Podstawowa nr 3 przy ul. Topolowej 22.

(26) Moja **diagnoza dla Księdza** brzmi: urok osobisty.

h. W przykładzie (27) pojawia się wyrażenie JAKOBY, które poza wprowadzeniem treści *diagnozy* pokazuje stosunek nadawcy komunikatu do prezentowanej treści czyjejs *diagnozy*. Przykład realizuje schemat CZYJAŚ *diagnoza* JAKOBY_:

(27) Natomiast Twoja **diagnoza jakoby** cała sprawa wynikała z powodu „tej drugiej” jest IMHO błędna.

Wśród przykładów wyróżnionych w słowniku *Walenty* znalazły się realizacje: nieprawidłowe (przykłady w punkcie b.), eliptyczne (przykład (20), (26)), otwierające miejsca dla (być może) dodatkowej pozycji narzędzia (przykład (21)). Pozostałe realizacje można, jak sądzę, sprowadzić do struktury:

CZYJAŚ (X-a) diagnoza CZEGOŚ (stanu Y-a / K) (że) p [za pomocą f / na podstawie g]

gdzie: X – agens, Y – obiekt, K – zdarzenie, p – treść diagnozy, f – narzędzie, g – środek czynności

Sądzę, że blokowanie w strukturze powierzchniowej realizacji pozycji dla narzędzia i środka czynności wskazuje na funkcjonowanie leksemu *diagnoza* jako nazwy czynności (synonim: *diagnozowanie*) i jako nazwy rezultatu diagnozowania¹².

Właściwości semantyczno-składniowe

Celem dalszych rozważań będzie charakterystyka pozycji wyznaczonych zarówno przez nazwę przedmiotową (**CZYJAŚ (X-a) diagnoza CZEGOŚ (stanu Y-a / K) (że) p [na podstawie g]**), jak i przez nazwę czynności (**CZYJAŚ (X-a) diagnoza CZEGOŚ (stanu Y-a / K) (że) p [za pomocą f]**).

diagnoza CZYJAŚ (X-a)

Pozycja CZYJAŚ jest przewidziana dla nazwy agensa, będącego autorem *diagnozy*. *Diagnozę* mogą stawiać wyłącznie ludzie (por. *Pies postawił diagnozę dotyczącą mojego stanu zdrowia.) – są to pojedyncze osoby (np. *pedagog*) lub grupy osób (np. *pomysłodawcy z MSWiA*), mogą być wskazane konkretnie (z referencją, np. *biegły rewident dr Piotr Rojek*), por.:

¹² Tym samym uważam, że zasadne jest odróżnienie przez WSJP *diagnozy* jako czynności i jako rezultatu czynności. Do wyodrębnianych przez słowniki znaczeń, oznaczanych kwalifikatorami *biol., med., psych., społ., przen.* powróć w podsumowaniu.

- (28) **Moja diagnoza** jest inna. Przyszłość relacji między kobietami i mężczyznami zależy będzie od wychowania. (NKJP, Jarosław Makowski, *Kobiety uczą kościół*, 2007)
- (29) **Belferska diagnoza** była zatem jasna: skoro tyle wagaruje i na dodatek wcale się nie uczy,
- (30) Jaka jest **pana diagnoza**? (NKJP, Andrzej Sapkowski, *Historia i fantastyka*, 2005)
- (31) Podobne problemy ma wiele zdolnych dzieci, dla których zła **diagnoza pedagoga** lub rezygnacja z wizyty w poradni, oznacza horror w szkolnej ławce. (NKJP, Aldona Minorczyk-Cichy, *Błędna diagnoza*, 2002)
- (32) Niestety, nie budzi optymizmu **diagnoza biegłego rewidenta dr Piotra Rojka**, który w raporcie dla marszałka stwierdził (...). (NKJP, Grażyna Kuźnik, *Fundusz kontra fundusz*, 2006)
- (33) Sama **diagnoza pomysłodawców z MSWiA** jest jednak arcytrafna: na ewentualny atak terrorystyczny nie jesteśmy dobrze przygotowani i coś trzeba z tym zrobić, zanim nie będzie za późno, (NKJP, Sławomir Kmieciak, *Superminister od terroru*, 2004)

Czasami w pozycji przeznaczony dla agensa pojawiają się nazwy urzędzeń, por.

- (34) **Komputer** dokonuje **diagnozy** na podstawie skanu mózgu pacjenta. Ma on odpowiednio zbudowaną bazę danych, w skład której wchodzi obrazy mózgu osób zdrowych oraz chorych w różnych stadiach. (NKJP, Michał Chudziński, *Komputer lepiej zdiagnozuje Alzheimera*, 2008)

Wydaje się jednak, że jest to pewien skrót. Dane do komputera wprowadził człowiek i to on ów komputer obsługuje. Maszyna zatem stanowi jedynie narzędzie, które wspomaga człowieka w procesie diagnozowania.

Gdy pozycja agensa-autora *diagnozy* jest realizowana przez rzeczownik, ma on formę dopełniacza (np. [*diagnoza*] *pana, pedagoga*). Gdy wskazanie na agensa wyrażone jest przez zaimek lub przymiotnik dzierżawczy (np. *moja* [*diagnoza*], *belferska* [*diagnoza*]), uzupełnienie jest realizowane w składni zgody.

diagnoza CZEGOŚ (stanu Y-a / K)

Pozycja CZEGOŚ przewidziana jest dla obiektu diagnozowania (tematu *diagnozy*). Prawostronnie, obok *diagnozy* występuje: /a/ nazwa diagnozowanego zdarzenia (np. *diagnoza mojej sytuacji*) lub /b/ nazwa diagnozowanego obiektu (np. *diagnoza katalizatora*). Drugie uzupełnienie stanowi wyrażenia eliptyczne: *diagnoza* stanu X-a.

Pozycja obiektu-tematu wyrażana jest najczęściej rzeczownikiem (lub frazą rzeczownikową) w dopełniaczu, por.:

- (35) Niestety. Ponura **diagnoza** mojej **sytuacji**. Postaci dość dziwacznej. (NKJP, Tadeusz Zimecki, *Ja, Franek...*, 2001)

- (36) Była to **diagnoza moralnego niepokoju**. (NKJP, Jarosław Flis, *Kaczyński wraca do starych wojen*, 2008)
- (37) Kompleksowa **diagnoza katalizatora** nie jest możliwa we własnym zakresie, musimy skorzystać z pomocy wykwalifikowanych mechaników. (NKJP, Marcin Domaradzki, *Warto sprawdzić katalizator*, 2011)
- (38) Jednym z głównych naszych zadań jest wczesna **diagnoza dziecka** dysfunkcyjnego, a do tego odpowiedni program jest niezbędny. (NKJP, Milena Kochanowska, *Aś ma dysleksję a Ania oczy niebieskie*, 2005)
- (39) Szybka **diagnoza pacjentów** wymaga zakupu nowoczesnego sprzętu. (NKJP, Zofia Sitarz, *Miliony na sprzęt, remonty i termomodernizację*, 2005)

W przykładach (37)–(39) mamy do czynienia z elipsą w pozycji obiektu-tematu: *diagnoza stanu* Y-a → *diagnoza* Y-a. (zob. *diagnoza katalizatora* → *diagnoza stanu katalizatora*, *diagnoza dziecka* → *diagnoza stanu zdrowia dziecka*, *diagnoza pacjentów* → *diagnoza stanu zdrowia pacjentów*).

Ponadto pozycja obiektu-tematu *diagnozy* może być realizowana przez pytanie zależne, por.:

- (40) W każdym z nich zbadanie zawartości obu izotopów ^{14}C i ^{12}C dawało niezbitę dowody na postawienie **diagnozy**, ile lat liczy sobie dany materiał. (NKJP, Antoni Kapelański, *Wielki Koneser*, 2006)

A także wprowadzana przez wyrażenia *w sprawie / kwestii / zakresie / dziedzinie*, por.:

- (41) Przecież na **diagnozę w sprawie** kraksy Zientarskiego też trzeba było czekać. (NKJP, Grzegorz Rossa, *Tego też z wielką pompą pochować w alei zasłużonych*, 2008)

Pozycje dla nazwy agensa i obiektu-tematu rzadko realizowane są jednocześnie, gdyż poprawność tak zbudowanych zdań (gdy obie te pozycje są wyrażone rzeczownikiem w dopełniaczu) budzi zastrzeżenia, , por.:

- (42) ?**Diagnoza** lekarza stanu zdrowia Jana była słuszna.
- (43) ***Diagnoza** mechanika katalizatora nie była możliwa.

Gdy realizowana jest tylko jedna z tych pozycji i nie jest znany pełny kontekst, wówczas również pojawia się problem: nazwa w dopełniaczu może być interpretowana jako agens bądź obiekt czynności diagnozowania. Na przykład w zdaniu *Diagnoza Jana była dobra / słuszna / zła*. – nie wiadomo, czy to Jan sformułował *diagnozę*, czy też dotyczyła jego stanu. Jednoczesne wskazanie agensa i obiektu *diagnozy* jest możliwe i poprawne, o ile w pozycji przeznaczonej dla agensa wystąpi przymiotnik, zaimek dzierżawczy albo pozycja obiektu-tematu zostanie

wprowadzona przez wyrażenia: *dotycząca* lub *na temat* / *w sprawie* / *kwestii* / *zakresie* / *dziedzinie*, por.:

(44) Twoja **diagnoza** stanu zdrowia Jana była słuszna.

(45) **Diagnoza** lekarza dotycząca / na temat stanu zdrowia Jana była słuszna.

diagnoza (że) p

Pozycja (że) p przewidziana jest dla treści *diagnozy*. Zarówno *diagnoza-czynność* i *diagnoza-rezultat* czynności są operacjami mentalnymi. Uważam, że w obu przypadkach treść *diagnozy* jest obligatoryjna (choć nie zawsze realizowana powierzchniowo), bowiem na pytanie o treść *diagnozy* nadawca nie może odpowiedzieć „nie wiem”¹³. W tej pozycji może pojawić się zdanie wprowadzone przez *że* albo *cytat*, por.:

(46) Początkowo była wyraźna **diagnoza, że** mam uszkodzoną śledzionę od uderzenia. (źródło NKJP, APP, *Wolny ambasador*, 2006)

(47) Taka była **diagnoza**: w mojej przyjaciółce ciągle tkwi mała nieszczęśliwa dziewczynka, z którą teraz, po latach, trzeba wreszcie zrobić porządek. (NKJP, Anna Bojarska, Maria Bojarska, bez tytułu, 1996)

W pozycji tej może wystąpić także fraza rzeczownikowa w dopełniaczu:

(48) Tym samym potwierdza się **diagnoza ostrego zapalenia** krtani i tchawicy z epizodami spazmatycznego kaszlu. (NKJP, Marek Twaróg, Agata Pustułka, *Ojciec Święty w szpitalu*, 2005)

Pozycje dla nazwy agensa-autora *diagnozy*, jej obiektu oraz treści są obligatoryjne zarówno dla *diagnozy* – nazwy przedmiotowej, jak i *diagnozy* – nazwy czynności. Oba znaczenia leksemu *diagnoza* otwierają po cztery miejsca składniowe, ale właśnie realizacja tego czwartego fakultatywnego miejsca je różnicuje. *Diagnoza*-nazwa przedmiotowa otwiera miejsce dla środka czynności, na podstawie którego formułuje się *diagnozę*, a *diagnoza*-czynność – dla nazwy narzędzia, za pomocą którego przeprowadzane jest diagnozowanie.

diagnoza [za pomocą czegoś]

Diagnoza oznaczająca czynność otwiera pozycję dla **narzędzia**. *Diagnozy* różnego typu wykonuje się często za pomocą specjalistycznych badań (czynności),

¹³ Jest to test zaproponowany przez Jarmilę Panevovą używany w badaniu pozycji w schematach składniowych, służący do sprawdzenia, które z pozycji są obligatoryjne (za: Danielewiczowa, 2010, s. 13–20).

czasem za pomocą określonych urządzeń diagnostycznych¹⁴. Przy realizacji tej pozycji stosuje się konstrukcje *za pomocą / przy wykorzystaniu / korzystając / używając* + nazwa narzędzia w dopełniaczu albo przez frazę rzeczownikową w narzędniku, por.

- (49) Taką umiejętnością jest np. stawianie **diagnozy za pomocą** różdżki lub wahadełka. (NKJP, Maria Wolan, *Pozornie niewinne i bezpieczne: rzecz o terapiach, medytacjach, wróżbach, zabawach z duchami*, 2007)
- (50) Dyrektor Kurek ma nadzieję, że pierwsze **diagnozy przy wykorzystaniu** nowego sprzętu będzie można wykonać jeszcze w tym roku. (NKJP, (bas), *Tomograf do końca roku*, 2006)
- (51) Aby prowadzić **diagnozę narzędziem** ADOS-2 należy przejść specjalistyczny kurs i uzyskać certyfikat diagnosty ADOS-2 (zwykłą diagnozę może robić każdy psycholog i pedagog). (Szczepan Cieślak, *Jak diagnozować autyzm?*, 2017)

Pozycja narzędzia przy *diagnozie*-nazwie czynności najczęściej nie jest realizowana powierzchniowo. Natomiast *diagnoza*-nazwa przedmiotowa w ogóle nie otwiera pozycji dla narzędzia, ponieważ jest to już efekt diagnozowania (rezultat badania), por.:

- (52) Jan przeprowadził diagnozę za pomocą stetoskopu. (czynność)
- (53) *Jan postawił diagnozę za pomocą stetoskopu. (rezultat czynności)

***diagnoza* [na podstawie czegoś]**

Diagnoza oznaczająca rezultat czynność otwiera pozycję dla **środka czynności**, na podstawie którego postawiono *diagnozę*. Pozycja ta rzadko jest realizowana powierzchniowo, a jeśli się pojawia, jest wprowadzana przez wyrażenie *na podstawie* + rzeczownik (frazę rzeczownikową) w dopełniaczu lub przez wyrażenie *w oparciu o* + rzeczownik (frazę rzeczownikową) w bierniku, por.:

- (54) Lekarz odwiedzający chorego najczęściej jest w stanie postawić **diagnozę na podstawie** opisanych objawów i badania chorego. (NKJP, Ewa Pakuła, *Zapalenie płuc. Leżenie obowiązkowe. Stawianie baniek*, 2001)
- (55) Pomaga mu konsylium złożone ze współczesnych lekarzy (psychiatra, neurolog, internista i specjalista chorób zakaźnych), którzy stawiają **diagnozy w oparciu o** znane informacje i przekazy historyczne. („eMPI”, [przeczytane] *Słynnych Polaków choroby*, 2004)

¹⁴ Możliwe jest przeprowadzenie *diagnozy* (diagnozowania) bez żadnych narzędzi, jedynie na podstawie wiedzy i doświadczenia agensa dokonującego *diagnozy*, np. *Doświadczony weterynarz bez żadnego sprzętu przeprowadził diagnozę psa*.

odbiorca *diagnozy*

Słownik *Walenty* notuje schematy wskazujące na odbiorcę *diagnozy* (por. zdania (25) i (26)). W NKJP pojawia się więcej takich przykładów, por.:

- (56) Dyrekcja postanowiła zorganizować w tym dniu także **diagnozy dla gimnazjalistów** z klas drugich i pierwszych. (NKJP, MIG, *Próba wiedzy*, 2003)
- (57) Ponieważ Czarodziej należał do grupy mądrych i elastycznych menedżerów, zaczął od postawienia **diagnozy dla swego zespołu**. (NKJP, Ewa Hurhał, *Jak Czarodziej-Menedżer zarządzał swoimi krasnoludkami-agentami cz. 1*, 2002)

Pojawiająca się w przykładach realizacja z użyciem konstrukcji z przyimkiem *dla*, jest moim zdaniem niepoprawna (u autorów słownika walencji *Walenty* przykłady te nie budzą zastrzeżeń). Być może jest to albo pewien skrót (tak jak w zdaniu (56), gdzie przyimek *dla* związany jest z czasownikiem *zorganizować*, a nie rzeczownikiem *diagnoza*: *Dyrekcja postanowiła w tym dniu także zorganizować dla gimnazjalistów z klas drugich i pierwszych diagnozy*), albo są to konstrukcje eliptyczne tak jak w zdaniu (57): *diagnoza przeznaczona dla*. Nie sądzę, aby pozycja odbiorcy *diagnozy* była obligatoryjna. Być może trzeba by uznać ją za szczególną realizację pozycji obiektu (*diagnoza CZEGOŚ*), wówczas adresat *diagnozy* byłby jednocześnie jej obiektem – występowałby niejako w podwójnej roli.

Łączliwość leksemu *diagnoza*

/a/ *diagnoza* w połączeniach z czasownikami

Słownik *frazologiczny* (1985, s. 170) wskazuje na łączliwość leksemu *diagnoza* z czasownikami *stawić*, *postawić*. Przegląd przykładów w NKJP pokazuje, że *diagnoza* występuje z różnymi czasownikami zarówno w pozycji podmiotu, jak i w pozycji dopełnienia. Różnice w łączliwości są związane ze znaczeniem leksemu *diagnoza*.

1) *diagnoza*-czynność

- a. w pozycji mianownikowej:
- i. [*diagnoza* w M.] była / została przeprowadzona / wykonana / zapewniona / dokonana [przez KOGOŚ – agensa]
- b. w pozycji dopełnienia
- i. [KTOŚ – agens] przeprowadził / przeprowadzał / prowadził / wykonał / wykonywał / zapewniał / zapewnił / zadbał o [*diagnoza* w B.],
  - ii. [KTOŚ – agens] dokonał / dokonywał [*diagnoza* w D.],
  - iii. [KTOŚ – obiekt] poddał się [*diagnoza* w C.],

- iv. [KTOŚ – obiekt] przeszedł [diagnoza w B.];
- 2) *diagnoza*-nazwa przedmiotowa
- a. w pozycji dopełnienia:
- i. [KTOŚ – agens] postawił / opracował / sformułował / przedstawił / wywiódł / ustalił / wydał / przesłał / zakomunikował / wygłosił / potwierdził / wykluczył / rozpatrywał / pokusić się o [*diagnoza* w B.];
- ii. [KTOŚ – adresat] czekał na / dostał / usłyszał / miał / znał / zignorował [*diagnoza* w B.],
- iii. [KTOŚ – adresat] wystraszył się / bał się [*diagnoza* w D.],
- iv. [KTOŚ – adresat] zaufał [*diagnoza* w C.].

/b/ *diagnoza* jako nadrzędny człon grupy rzeczownikowej

W przypadku *diagnozy*-nazwy czynności określenia wskazują najczęściej na przebieg *diagnozy* lub sposób przeprowadzenia badań (*bezinwazyjna*, por. (61)). Natomiast przydawki przy *diagnozie*-nazwie przedmiotowej służą jej wyodrębnieniu (np. *każda*, *taka*) lub ocenie (pozytywnej np. *trafna*, *celna*, por. (58)–(59) albo negatywnej np. *błędna*, por. (60)). Najczęściej wyrażane są formą przymiotnika, por.:

- (58) Jedna **celna diagnoza** i wpędzis mnie w kompleksy. (NKJP, Artur Baniewicz, *Drzymalski przeciw Rzeczpospolitej*, 2004)
- (59) W normalnym przypadku byłaby to **trafna diagnoza**, ale to nie jest normalny przypadek. (NKJP, Robert A. Heinlein, *Obcy w obcym kraju*, 2008)
- (60) To **błędna diagnoza**. Nie zgadzam się z twierdzeniem, że w Polsce nie było dobrego gruntu dla soborowych inspiracji i zmian (NKJP, Jarosław Makowski, *Kobiety uczą kościół*, 2007)
- (61) Nowoczesne aparaty USG i radiologiczny pozwolą na lepsze i szybsze diagnozowanie chorób nowotworowych, a przy tym zapewnią **bezinwazyjną diagnozę** przy wielu innych schorzeniach. (źródło NKJP, Iwona Kuźnia, *Diagnoza na miejscu*, 2001)

W obu znaczeniach leksemu *diagnoza* mogą pojawić się przydawki typu *medyczna* / *psychologiczna* / *biologiczna* itd., por.:

- (62) Idealnym przykładem są wspomniane programy, które znajdują mikropęknięcia w rurze albo wspomagają **diagnozę medyczną**. (NKJP, Edward Nęcka, *Człowiek – umysł – maszyna: rozmowy o twórczości i inteligencji*, 2005)
- (63) Najpierw przeprowadzamy pełną **diagnozę pedagogiczną i psychologiczną**, prosimy o przyniesienie ze sobą zeszytów i klasówek. (NKJP, Jacek Sypień, *Co z tą dysleksją?*, 2005)

- (64) Zachęcenie poprzednimi sukcesami – podczas ubiegłorocznej akcji, w której brało udział ponad 800 specjalistów, przyjęto ponad 5000 osób, **diagnozę logopedyczną** przeprowadzono u noworodków, dzieci jak i dorosłych. (NKJP, Magdalena Kiliszek, *Listy*, 2004)

Takie określenie *diagnozy* jest związane z dziedziną lub (sub)dyscypliną naukową, której ona dotyczy, por.:

- (65) *Jan postawiał diagnozę psychologiczną, choć nie dotyczyła ona psychologii.

Z tej przynależności do danej dziedziny / dyscypliny naukowej zdają sprawę słownikowe kwalifikatory, zarówno wtedy, gdy określane nimi rodzaje *diagnozy* są definiowane jako odrębne znaczenia rzeczownika (np. w WSJP), jak i wtedy, gdy są opisywane jako jej podtypy (np. w USJP).

/c/ *diagnoza* jako podrzędny człon grupy rzeczownikowej

Określenia *diagnozy* mogą też być realizowane przez rzeczownikową transformę odprzymiotnikową (efekt nominalizacji frazy z przymiotnikiem). Wtedy formalnie leksem *diagnoza* jest podrzędny w stosunku do odprzymiotnikowego derywatu, por.

- (66) Wszystko zdawało się potwierdzać **trafność** diagnozy. (NKJP, Tadeusz Dołęga Mostowicz, *Profesor Wilczur*, 1990)
- (67) Przede wszystkim potwierdza ona, i to w sposób jak najbardziej spontaniczny, przez to właśnie cenny, **słuszność diagnozy** stawianej przez autora. (NKJP, Kazimierz Wyka, *Rzecz wyobraźni*, 1959)

Jako podrzędnik w grupie rzeczownikowej *diagnoza* może również sama określać. Jest wówczas konotowana przez nadrzędnik grupy, por.

- (68) O godz. 10.00 szkoła zaprasza na prezentację **sprzętu do diagnozy** i terapii oraz przesiewowych badań wzroku, słuchu i mowy. (WSJP)
- (69) Osoby cierpiące na parkinsonizm mają zagwarantowane **prawo do diagnozy** i leczenia w placówkach specjalistycznych (Karta praw chorego z chorobą Parkinsona podpisana przez ministra zdrowia w 1998 roku). (NKJP, Anna Krygowska, *Choroba Parkinsona*, 2003)

Podsumowanie

Słowniki języka polskiego opatrują hasło *diagnoza* różnymi kwalifikatorami (*biol., med., psych., społ., przen.*), sugerując różne znaczenia tego leksemu. Uważam, że analiza pozycji semantyczno-składniowych pozwala na stwierdzenie, że tak naprawdę jest to wskazanie nie różnych znaczeń, lecz podtypów *diagnozy*

związanych z różnymi dziedzinami / dyscyplinami naukowymi. Za prymarną można zapewne uznać *diagnozę* medyczną (opisywany leksem został zapożyczony z języka francuskiego właśnie jako termin medyczny). Z czasem powstały kolejne typy *diagnozy* wyróżniane¹⁵ przez słownikarzy (*diagnoza* biologiczna, psychologiczna, społeczna, pedagogiczna).

W poszczególnych rodzajach odmienne są cele i sposoby dochodzenia do *diagnozy*, jednakże, moim zdaniem, to za mało, by postulować wieloznaczność leksemu *diagnoza*. Różnica tkwi bowiem nie w znaczeniu, a w ograniczeniach nakładanych na poszczególne pozycje składniowe. W pozycji **CZYJAŚ (X-a)** pojawia się osobowy agens (autor) dokonujący *diagnozy*. W pozycji **CZEGOŚ (stanu Y-a / K)** pojawia się obiekt *diagnozy*, oznaczający różne stany czegoś lub sytuacje w zależności od rodzaju *diagnozy* (np. *diagnoza stanu zdrowia, położenia stolicy / przyszłości Ziemi / sytuacji gospodarczej / gatunku*). Czasem są to ograniczenia daleko idące, jak w przypadku *diagnozy* biologicznej, która dotyczy systematyzacji roślin lub zwierząt¹⁶. Z kolei obligatoryjność treści *diagnozy* (**p**) wynika z faktu, że *diagnoza* wymaga przeprowadzenia pewnych operacji mentalnych¹⁷. Sądzę, że na podstawie zaobserwowanych różnic semantyczno-składniowych można wysunąć hipotezę o funkcjonowaniu leksemu *diagnoza* w dwóch znaczeniach:

1. *diagnoza*-nazwa czynności

CZYJAŚ (X-a) *diagnoza*   **CZEGOŚ (stanu Y-a / K)** (że) p [za pomocą f]

2. *diagnoza*-nazwa przedmiotowa (nazwa rezultatu czynności)

CZYJAŚ (X-a) *diagnoza*   **CZEGOŚ (stanu Y-a / K)** (że) p [na podstawie g]

X – agens osobowy dokonujący *diagnozy*, realizacja: lewostronnie zaimek lub przymiotnik dzierżawczy, prawostronnie rzeczownik w D.,

Y – obiekt *diagnozy*, najczęściej nazywający istotę żywą lub przedmiot rzeczownik w D, również pytanie zależne lub konstrukcje typu w sprawie / kwestii / zakresie / dziedzinie + rzeczownik (frazja rzeczownikowa) w D.

¹⁵ Lub nie uwzględnione przez słowniki, np. *diagnoza* logopedyczna, która jako termin specjalistyczny funkcjonuje od dawna (por. Czapplewska, Milewski, 2012, s. 7: „zbiór określonych zasad i metod postępowania badawczego mających na celu ocenę rozwoju mowy osoby badanej oraz określenie nieprawidłowości występujących w procesie komunikowania się”).

¹⁶ Łączliwość jest w tym wypadku bardzo ograniczona – najczęściej w pozycji dopełniacza pojawia się leksem *gatunek* lub nazwa rośliny / zwierzęcia. Być może zatem trzeba by uznać *diagnozę* biologiczną za osobną jednostkę leksykalną, należąca do terminologii biologicznej.

¹⁷ Podobnie jak przy agensie i obiekcie *diagnozy* treść *diagnozy* (**p**) jest różna w zależności od jej rodzaju (np. [*diagnoza*]: *astma oskrzelowa / że mam pęknięty kolektor*).

K – obiekt *diagnozy*, realizacja: nazywający zdarzenie rzeczownik w D. nazywający zdarzenie, pytanie zależne lub konstrukcje typu w sprawie / kwestii / zakresie / dziedzinie + rzeczownik (fraza rzeczownikowa) w D.

p – treść *diagnozy*, realizacja: że_ / pytanie zależne / cytat / rzeczownik w D.

f – narzędzie *diagnozy*, realizacja: konstrukcje typu *za pomocą / przy wykorzystaniu* + nazwa narzędzia w D. / fraza rzeczownikowa w N.

g – środek czynności *diagnozy*, realizacja: konstrukcje typu *na podstawie + nazwa środka czynności w D. / w oparciu o + nazwa środka czynności w B.*

Na koniec chciałabym jeszcze raz zwrócić uwagę na trudności w interpretacji powierzchniowych realizacji schematu. *Diagnoza* zawsze jest czyjaś, dotyczy czegoś i zawiera jakąś treść. Przy *diagnozie*-czynności może być realizowana (jest dla niej miejsce) pozycja dla narzędzia, zaś przy *diagnozie*-nazwie przedmiotowej – pozycja dla środka czynności. Przegląd przykładowych wypowiedzi pokazuje, że rzadko wszystkie pozycje wskazane realizowane są powierzchniowo. A to mimo wszystko nie zawsze pozwala na jednoznaczną interpretację wypowiedzi, ponieważ pojawiający się prawostronnie przy rzeczowniku *diagnoza* dopełniacz może odpowiadać trzem różnym pozycjom w modelu walencji: agensa, obiektu i treści.

Bibliografia

- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Buttler, D. (1976). *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (walencja wyrazów)*. Warszawa: PWN.
- Czaplewska, E., Milewski, S. (red.). (2012). *Diagnoza logopedyczna. Podręcznik akademicki*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Danielewiczowa, M. (2010). Schematy składniowe – podstawowe kwestie metodologiczne, *Poradnik Językowy*, 3, 5–27.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, Bańko, M. (red.). Warszawa: PWN, 2000.
- SFraz. – *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Skorupka, S. (red.). Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1985.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, Doroszewski, W. (red.). Warszawa: PWN, 1958–1969.
- SWB – *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Ludwiczak, D., Piskadłowa, A., Tarka-Huczek, E. (red.). Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1998.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Dubisz, S. (red.). Warszawa: PWN, 2003.
- Zaron, Z. (2012). *Wybrane problemy składni funkcjonalnej*. Warszawa: BEL Studio, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

ABSTRAKT: Celem analizy jest zaprezentowanie walencji rzeczownika *diagnoza*. Przegląd definicji słownikowych ma pomóc w ustaleniu, ile znaczeń *diagnozy* powinno się wyróżniać. Na podstawie analizy przykładów słownikowych i schematów ze słownika walencji *Walenty* przedstawiona została struktura omawianego leksemu. Wypowiedzi z NKJP służą do scharakteryzowania pod względem morfologicznym i semantycznym pozycji, które *diagnoza* otwiera. W podsumowaniu wskazuję trudności w interpretacji powierzchniowych realizacji schematu tego rzeczownika.